

заподіяння особою самою собі легких тілесних ушкоджень або згоди особи на заподіяння їй легких тілесних ушкоджень.

1. *Мартичак Т.* Причини помилку у кваліфікації злочинів: результати соціологічного дослідження // *Право України*, 2001. - № 7. - С. 48-51; 2. *Тарарухин С.А.* Кваліфікація преступлений в судебной і следственной практике. - К.: Юриком, 1995. - С.12; 3. *Safranov С.* Особливості розслідування злочинів про заподіяння тілесних ушкоджень середньої тяжкості // *Право України*, 2004. - № 2. - С.90-92; 4. *Самолук І.П.* Об умисле при телесних повреждениях // *Советская юстиция*. - 1966. - № 13. - С.15; 5. *Никифоров А.С.* Ответственность за телесные повреждения. - М.: Юрист, 1959. - С. 62; *Борисов В.И., Кун В.Н.* Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. - Х.: Консум, 1995. - С.32-36; *Титов Б. Н.* Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью – субъективные признаки преступления. // *Журнал российского права* – 2001. - № 12. - С. 46; 6. *Растанов С.* Преступления против здоровья человека при причинении и согласии на причинение вреда собственному здоровью. // *Закон и право* – 2003. - № 10. - С. 62-66.

С.Я. ЛИХОВА

ДИСКРИМІНАЦІЯ ГРОМАДЯН ЗА РАСОВОЮ, НАЦІОНАЛЬНОЮ НАЛЕЖНОСТЮ АБО СТАВЛЕННЯМ ДО РЕЛІГІЇ (СТ. 161 КК УКРАЇНИ) – ЗЛОЧИН ПРОТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Для з'ясування безпосереднього об'єкта порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії необхідно встановити конкретні правовідносини, яким завдається (або створюється небезпека заподіяння) шкода. У даному випадку ними слід визнати ті відносини, що складають міжнародний правопорядок (відображений у вигляді гарантованої ст. 24 Конституції України рівності громадян перед законом) в частині захисту від заподіяння шкоди людству у вигляді розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також прямого чи непрямого обмеження прав громадян або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови тощо. Але у результаті цього шкода може спричинитись (або може створюватись небезпека її заподіяння) саме людству. При цьому правовідносини, безпосередніми суб'єктами яких є окремі люди, виступають як додатковий об'єкт. Школа (небезпека її заподіяння), що пов'язана з розпалюванням національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниженням національної честі та гідності, образою почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також прямими чи непрямыми обмеженнями прав громадян або встановленням прямих чи непрямих привілеїв громадянам за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану,

Участь в спортивних змаганнях таїть в собі можливість (з різною мірою ймовірності, в залежності від виду спорту) заподіяння одним учасником іншому тілесного ушкодження різного ступеня тяжкості (наприклад, це можуть бути численні легкі тілесні ушкодження, або перелом ноги, або перелом хребта в найбільшому матчі чи забив головного мозку в поєдинку боксерів)⁴. Згода особи на участь в цих змаганнях є по суті згодою на заподіяння їй тілесних ушкоджень чи іншої шкоди здоров'ю, однак не конкретної, а абстрактної, що означає, згоду ризикувати або згоду на ризик заподіяння шкоди своєму здоров'ю. У подібних ситуаціях заподіяння тілесних ушкоджень порівняно з такою обставиною, що виключає злочинність діяння, як обґрунтований ризик, регламентованим ст. 42 КК.

Своєчасність згоди передбачає, що воно дане особою до або під час діяння, що заподіяло тілесне ушкодження.

Визначеність згоди означає, що згода особи на заподіяння їй легких тілесних ушкоджень повинна бути конкретизовано стосовно до ступеню тяжкості тілесних ушкоджень і обставин, в яких і при яких вона заподіюється.

Зміст цілей заподіяння легких тілесних ушкоджень таким чином (суспільно-корисних, нейтральних або антисоціальних) зумовлює, в поєднанні із встановленням інших обставин, визнання відповідно злочинного або не злочинного заподіяння легких тілесних ушкоджень особі, що дала на це згоду.

Форма згоди особи на заподіяння їй легких тілесних ушкоджень може бути різною. Згода може бути виражена в усній або письмовій формі або в діях. Відносно кримінально-правового значення згоди потерпілої на заподіяння тілесного ушкодження в теорії вітчизняного й зарубіжного кримінального права були висловлені відмінні одна від одної думки. Наприклад, зазначалося, що:

а) згода потерпілого при посяганні на тілесну недоторканість усуває кримінальну відповідальність;

б) згода потерпілого не усуває протиправності будь-якого тілесного ушкодження, якщо переслідуються соціально-шкідливі цілі або порушуються інші інтереси, що охороняються кримінальним законом, і усувається, якщо мета є соціально корисною;

в) заподіяння тілесних ушкоджень (навіть на прохання потерпілого, але не в інтересах надання допомоги хворому) не може виключати кримінальну відповідальність;

г) згода потерпілого на заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень не виключає протиправності вчинених дій, якщо немає інших обставин, що виключають протиправність⁵.

Аналіз і зіставлення приведених думок приводить до висновку про те, що найбільш обґрунтованим в прикладному плані передостаннє положення.

Висновки і перспективи подальших розробок у даному напрямку. На закінчення необхідно зазначити, що правильне розв'язання розглянутих спеціальних питань кваліфікації злочинів проти тілесної недоторканості особи забезпечує законну і обґрунтовану кримінально-правову оцінку скоєного при

© ЛИХОВА Софія Яківна – к.ю.н., доцент Київського національного університету ім. Т. Шевченка

саме за таких умов додатковим об'єктом цього злочину слід визнавати правовідносини (трудові, політичні, виборчі, соціальні тощо), суб'єктами яких є окремі особи. При цьому слід мати на увазі, що позиція С.С. Яценка базувалася на системі КК України 1960 р.

З врахуванням системи чинного КК необхідно мати на увазі, що в ст. 444 КК України встановлена кримінальна відповідальність за злочини проти окремих осіб та установ, що мають міжнародний правовий захист. Таким чином, вважаємо, що інтереси окремих осіб є складовою частиною такого феномена як міжнародний правопорядок, а посягання на цих осіб, тобто порушення правовідносин, суб'єктами яких вони є, може призвести до міжнародних ускладнень. Обмеження прав окремих груп осіб, які хоча і не мають міжнародного статусу, теж може призвести до подібних наслідків.

Слід констатувати, що існує два підходи (законодавці і пропонований) до визначення місця норми, передбаченої у ст. 161 КК України. У будь-якому випадку слід дійти висновку про те, що перенесення даної норми до розділу XX Особливої частини КК України є більш прийнятним і буде сприяти встановленню більш чіткої структури компонентів Особливої частини КК України, а також більш глибокому розумінню змісту родового об'єкта злочинів проти громадянських, політичних та соціальних правовідносин. Сьогодні існує ряд міжнародно-правових актів, спрямованих на захист прав та інтересів окремих груп осіб¹⁰.

1. Яценко С.С. Злочини міжнародного характеру // Юридична енциклопедія. – Том 2. – К., 1999. – С. 615; 2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-ге вид., перероб. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К., 2005. – С. 816; 3. Пенитенційний кодекс Республіки Естонія // Правовые акты Эстонии. – 2001. – № 40. – Ст. 364; 4. Кримінальне право України: Практикум: Навч. посіб. / Яценко С.С. (кер. авт. кол.), Андрушко П.П., Кобзаренко П.В., Матилевський П.С., Шагаченко С.Д. / За ред. С.С. Яценка. – К., 2002. – С. 346; 5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 4-ге вид., перероб. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. – К., 2005. – С. 299-300; 6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., перероб. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К., 2005. – С. 358; 7. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанова, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. Уголювеного. – М., 1998. – С. 147; 9. Яценко С.С. Уголовно-правовая охрана общественного порядка (сравнительно-правовое исследование): Дис. ... докт. юрид. наук. – К., 1988. – С. 194; 10. Європейська Хартія про регіональні мови та мови меншин. Страсбург, 5 листопада 1992 р. // Міжнародні акти о правях человека. Сборник документов. – М., 1998. – С. 624-634. Рамкова конвенція про захист національних меншин Страсбург, 18 квітня 1995 р. // Там само. – С. 634-640. Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин. Прийнята резолюцією 77/135 Генеральної Асамблеї // Там само. – С. 69-72.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ "ІНФОРМАЦІЯ" ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ПРЕДМЕТУ "КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНІВ"

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій та міжнародних комп'ютерних мереж - невід'ємної частини сучасної міжнародної фінансової і банківської діяльності - створив передумови, які значно полегшують вчинення злочинів в сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж і мереж електров'язку відповідальність за які передбачена розділом XVI чинного КК України.

З розвитком комп'ютерних технологій тенденція зростання цього виду злочинів в Україні повторює світову - щорічне збільшення в 2-3 рази, тільки в 2002 р., за даними Департаменту інформаційних технологій МВС України, виявлено 681 злочин, в 2003 - 1468, в 2004 - 3482, в 2005 4751 злочинів, скоєних у сфері високих технологій. За даними Інституту комп'ютерної безпеки (Computer Security Institute) втрача комерційних структур через Internet склали останнім часом понад 1,6 трильйонів доларів.

Зв'язок проблеми із важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку держави важливо створити реальний механізм захисту суспільних відносин в сфері користування комп'ютерами, комп'ютерними системами та мережами: як правовий - через детальну регламентацію в КК України, так і на практиці - через чітку систему контролю правоохоронними органами за скоєння даного виду злочинів.

На жаль, чинне законодавство України ще далеке від досконалості - існує чимало прогалин, можливостей по-різному тлумачити ту чи іншу норму чи дослідженні багатьох питань, зокрема особливості інформації як предмету "комп'ютерних злочинів" ст. ст. 361-363¹ КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми в сфері використання комп'ютерів, систем, комп'ютерних мереж та мереж електров'язку, визначення предмета даного виду злочинів знайшли своє відображення в наукових працях таких авторів як Бандурка О., Береза А., Козак І., Біленчук П., Букнин Д., Вертузав М., Попов А., Вехов В., Голубев В., Гуцалюк М., Кобнаш А., Кузнєцов В., Ланцман Р.М., Розенфельд Н., Цимбалюк В., Черкасов В., Шурухнов Н. І на сьогоднішній день не розв'язане питання щодо визначення інформації як предмету злочинів, передбачених розділом XVI чинного КК України.

Формування цілей статті. Метою написання даної наукової статті є визначення предмету (зокрема інформації як його складової частини) "комп'ютерних злочинів" для подальшого вдосконалення чинного

та громадянських прав" залежно від видового об'єкта передбачена відповідальність за дві категорії діянь: винні діяння проти принципу рівноправності (розділ 1 цієї глави) та порушення основних свобод (розділ 2). Зокрема, перший розділ глави 10 "Винні діяння проти принципу рівноправності" Пенітенціарний Кодекс Естонії охоплює такі злочини: 1) розпалювання соціальної ворожнечі (ст. 151), пов'язане з вчиненням дій, які становлять публічні заклики до ненависті чи насильства за мотивами, пов'язаними з національною чи расовою належністю, кольором шкіри, статевю належністю, мовою, походженням, віросповіданням, політичними переконаннями, майновим чи соціальним статусом; 2) порушення принципу рівноправності (ст. 152), пов'язане з незаконним обмеженням прав людини чи надання людини незаконних переваг залежно від її національної чи расової належності, кольору шкіри, статевої належності, мови, походження віросповідання, політичних переконань, майнового чи соціального статусу; 3) дискримінація на основі спадкових факторів ризику (ст. 153), пов'язана з незаконним обмеженням прав людини чи надання людини незаконних переваг на основі спадкових факторів ризику³.

Уявімо собі досить просту ситуацію. Директор одного із заводів дав вказівку начальнику відділу кадрів не брати на роботу осіб вірменського походження, які прибули в Україну у зв'язку зі стихійним лихом, посланим при цьому на відсутність на заводі житлового фонду⁴.

Отже, вчинюючи такі дії, директор заводу усвідомлює, що він може порушити певні правовідносини, зміст яких по-різному визначається окремими авторами: 1) закріплений в Конституції України принцип рівності прав і свобод перед законом та в громадянському суспільстві людини, особи і громадянина незалежно від національності, мови, походження, місця проживання, ставлення до релігії, політичних та інших переконань; 2) рівності громадян у їх конституційних правах та рівність перед законом як принцип конституційно-правового статусу людини і громадянина; 3) честі і гідності осіб (наприклад, певної національності), їх життя та здоров'я; 4) суспільних відносин, що забезпечують рівноправність громадян та їхні права; 5) гарантованої Конституцією рівноправності громадян. Зрозуміло, що у такому разі дії винної особи треба кваліфікувати за відповідною частиною ст. 161 КК України 2001 р. Але дії директора можна розглядати як реалізацію умислу, спрямований на заподіяння шкоди великій групі людей за національною ознакою у вигляді національності, приниження їхньої національної честі та гідності, образи почуттів даних громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також у вигляді прямого чи непрямого обмеження їх прав на працю, соціальний захист, на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї.

Як видається, позиція П.С. Матишевського⁵, М.І. Мельнича та М.І. Хавронюка⁶, І.О. Зінченко⁷, Н.К. Семенової⁸ виходить за межі однієї концепції поняття об'єкта злочину взагалі, оскільки визначені ними безпосередні об'єкти злочину, передбаченого ст. 161 КК України (ст. 136 КК РФ), так би мовити, "не вписуються" у наведену вище сферу кримінальної

правової охорони міжнародного правопорядку (заподіяння шкоди людуству у вигляді розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав громадян або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадянам за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови тощо) взагалі та особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V КК України), конституційних прав та свобод людини і громадянина (глава 19 Особливої частини КК РФ, глава 21 КК Азербайджанської Республіки), політичних та громадянських прав (зокрема, принципу рівноправності) (розділ I глави 10 Пенітенціарного кодексу Республіки Естонія).

Питання про визначення місця юридичного складу злочину, передбаченого у ст. 161 КК України 2001 р. (ст. 66 України 1960 р.), викликало певний інтерес у науковців. Зокрема, С.С. Яценко у свій час писав, що в окрему главу "Злочини проти громадського порядку" із розділу II "Інші злочини проти держави" глави I "Державні злочини" КК України 1960 р. з урахуванням об'єкта посягання, яким є громадський спокій, доцільно перенести норми про відповідальність за бандитизм (якщо таку норму взагалі залишити в майбутньому КК) і масові безпорадки (відповідно ст. ст. 69 і 71 КК УРСР), а також положення про відповідальність за розпалювання расової або національної ворожнечі та ненависті (ст. 66 КК УРСР). С.С. Яценко вказував, що доцільно реконструювати норму про відповідальність за порушення національної і расової рівноправності (ст. 66 КК України 1960 р.), поділивши її на дві частини. Положення про відповідальність за пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих переваг громадян в залежності від їх расової або національної приналежності помістити у вигляді окремої статті в главі про злочини проти політичних і трудових прав громадян.

Отже, норму про кримінальну відповідальність за дії, які вчинюються з метою розпалювання расової або національної ворожнечі, доцільно помістити в запропонованій главі "Злочини проти громадського порядку". Диспозиція цієї норми могла б бути сформульована наступним чином: "Стаття ... Розпалювання расової чи національної ворожнечі"⁹.

На нашу думку, основним безпосереднім об'єктом порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії (ст. 161 КК України), слід визнавати правовідносини, що складають міжнародний правопорядок в частині захисту від заподіяння шкоди великим групам людей у вигляді розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також, прямого чи непрямого обмеження прав громадян або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови тощо. Думасться, що

місця проживання, мови тощо, обов'язково призводять до заповідання шкоди людству, що, у свою чергу, тягне за собою заповідання шкоди частині міжнародного правопорядку (тобто зміни, що відбуваються у частині, призводять до зміни у цілому).

У чинному КК України норми про відповідальність за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку вперше виділені в окремий розділ – розділ XX, який охоплює міжнародні злочини та частину злочинів міжнародного характеру. Введення в КК України цього розділу є реалізацією в національному законодавстві України її зобов'язань щодо боротьби з міжнародними злочинами та злочинами міжнародного характеру.

С.С. Яценко, визначаючи поняття злочинів міжнародного характеру (або як їх ще називають – міжнародні кримінальні злочини) вказує, що – це суспільно небезпечні умисні діяння, що посягають на міжнародний правопорядок, завдають шкоди мирному співробітництву держав. За своєю природою вони є загальнокримінальними злочинами з „іноземним елементом“: вчинюються на території кількох держав, становлять небезпеку для їх інтересів тощо. Відповідальність за вчинення злочинів міжнародного характеру передбачена міжнародно-правовими актами універсального значення (наприклад, Міжнародною конвенцією про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців 1989 р.) або регіонального значення (наприклад, Європейською конвенцією про правопорушення щодо культурних цінностей 1995 р.). А конкретні міри покарання за вчинення злочинів міжнародного характеру передбачаються національним законодавством після інкорпорування ним положень міжнародно-правового акта¹.

Конституція України фіксує положення, що „зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права” (ст. 18), а також, що „чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України” (ч. 1 ст. 9).

І далі С.С. Яценко зазначає, що випереджаючи кодифікацію міжнародно-правових норм про відповідальність за злочини проти миру і безпеки людства, окремі держави почали включати норми про ці злочини в ширших чи вужчих межах у своє національне кримінальне законодавство. Цим шляхом пішов і законодавець України².

Однією з гарантій (зокрема, кримінально-правовою) рівноправності громадян незалежно від їх національної приналежності чи ставлення до релігії є встановлення кримінальної відповідальності за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або на образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також на пряме чи непряме обмеження прав громадян або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадянам за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших

переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Отже, саме на підставі визнання закріпленого в Конституції України принципу рівності прав і свобод перед законом і судом та в громадянському суспільстві людини, особи і громадянина незалежно від раси, національності, мови, походження, місця проживання, ставлення до релігії, політичних та інших переконань, та абсолютних правовідносин, які на ньому базуються, безпосереднім об'єктом злочину, юридичний склад якого передбачений в диспозиції ст. 161 КК, можна стверджувати, що дана стаття КК „охороняє” лише частину міжнародного правопорядку (у вигляді гарантованих в ст. 24 Конституції України прав) від заповідання шкоди людству шляхом розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, приниження національної честі та гідності, образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також шляхом прямого чи непрямого обмеження прав громадян або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови тощо.

Не дивлячись на розуміння змісту міжнародного правопорядку, яке базується на міжнародно-правових актах, законодавець поміщає ст. 161 КК України, яка спрямована на захист окремих елементів міжнародного правопорядку, в розділ V Особливої частини КК України, в якому містяться норми, спрямовані на захист окремих конституційних правовідносин, суб'єктом яких є окрема людина і громадянин.

Ст. 161 КК України встановлює кримінальну відповідальність за порушення закріпленого в Конституції України принципу рівності громадян, що може призвести до розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, принизити національну честь та гідність не окремої особи, а груп осіб. Таким чином, вважаємо, що дана норма спрямована на захист правовідносин, суб'єктами яких є не окремі громадяни, а групи осіб, яких об'єднують спільні ознаки: раса, колір шкіри, національність, релігійні та інші переконання тощо. Дії винної особи в даному випадку спрямовуються не на образи чи обмеження прав окремої особи, людини і громадянина, а на інтереси всього суспільства. В зв'язку із таким розумінням змісту безпосереднього об'єкта даного злочину виникає реальна необхідність виключити ст. 161 КК України, що передбачає відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, із розділу V „Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина” Особливої частини КК та доповнити нею розділ XX „Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку”.

Додатковим безпосереднім об'єктом даного злочину слід вважати трудові, політичні, будь-які інші правовідносини, суб'єктами яких є громадяни, які постраждали в результаті вчинення даного злочину.

На відміну від Кримінальних кодексів України, РФ, у главі 10 Пенітенціарного кодексу Республіки Естонія „Винні діяння проти політичних